

НОВОРІЧНІ ПРОМОВИ ВАЦЛАВА ГАВЕЛА: СИНТАКСИЧНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано синтаксично-стилістичний аспект публічного мовлення першого Президента Чеської Республіки Вацлава Гавела на матеріалі новорічних промов 1990-2003 рр. Визначення характерних рис мовлення політика світового масштабу дає можливість дослідити особливості індивідуального вживання мови.

Ключові слова: публічний виступ, політичний дискурс, мовні засоби, новорічні промови, синтаксично-стилістичний аспект.

Постановка наукової проблеми та її значення. У ХХІ столітті набуває масового поширення система публічних комунікацій, учасниками яких стають насамперед державні структури та громадяни країни. Публічні комунікації націлені на те, щоб передати громадянам певну інформацію суспільного характеру. З плином часу та швидким розвитком публічної сфери змінюється мовна ситуація, структурується певний мовний масив, який згодом становить усна публічна промова.

Публічний виступ – це ефективний засіб комунікації діячів і політиків із суспільством. Велику роль відіграє наявність таких особливостей виступу, як лаконічність, точність, зрозумілість.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Політичні промови стосуються галузі, яку досліджує риторика. Відношення між риторикою і політикою висвітлені в працях Я. Бартошека, П. Чілтона, Ї. Крауса, Е. Лотко, К. Шаффнер, М. О. Діденко, Л. П. Нагорної, І. С. Бутової, Е. О. Опариної, Н. В. Кондратенко, В. З. Дем'янкова. Дослідженню політичної комунікації в аспекті іміджелогії присвячено праці Г. Г. Почепцова. Різні аспекти лінгвістичного аналізу політичного дискурсу вивчали М. Д. Гулей, О. С. Фоменко, А. І. Зверев, О. М. Мацько, Г. Б. Мінчак, О. М. Пазинич, Н. М. Поліщук, Л. Л. Шевченко та ін. Серед чеських дослідників слід назвати Е. Естеркову, Л. Мразікову, П. Друлака, В. Бенеша та ін.

У рамках вивчення політичного дискурсу дослідники приділяють особливу увагу вивченню та аналізу президентських промов, адже Президент – обранець народу, він займає верхню позицію у політичній ієрархії, втілює ідеал політика і керівника країни. Чеська президентська риторика включає такі жанри, як інавгураційна промова, привітання з календарними святами та ін. Особливе місце в цій структурі займає новорічне звернення Президента до чеського народу.

Мета статті – розглянути основні синтаксично-стилістичні засоби творення новорічних промов першого Президента Чеської Республіки Вацлава Гавела.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. На синтаксично-стилістичному рівні застосовуються правила стилістичних та синтаксичних засобів, що відповідають тематиці виступу, які актуалізують загальний зміст слів і цілих конструкцій [7, с. 97]. Щоб урізноманітнити досить довгу новорічну промову, президенти застосовують тропи й фігури, які є класичними засобами риторики.

Йозеф Містрик, класифікацію якого переймає і Едвард Лотко, поділяє названі засоби на *ораторські засоби впливу* (стимулюють увагу слухача), *емоційні ораторські засоби* (спонтанні), *ораторські засоби заміщення* (типові для політичної промови), *ораторські засоби кульмінації* (підвищують і підтримують напругу промови) та *оздоблювальні ораторські засоби* (актуалізовані в ораторському тексті) [7, с. 98]. На цій класифікації ґрунтується запропонований синтаксично-стилістичний аналіз новорічних промов Президента Чеської Республіки Вацлава Гавела.

Емоційні ораторські засоби зосереджені на спонтанності та симбіозі граматичних (синтаксичних) і модуляційних елементів у мові. Враховуючи високий ступінь готовності обраних комунікантів, у новорічних промовах трапляються лише ті тропи та фігури, мета яких – емоційно залучити адресата до сприйняття певної інформації [3, с. 18].

Часто у новорічних промовах Вацлав Гавел використовує депрекацію – риторичний вигук, який має апелятивний характер: *Což není zároveň bytostí, která ráda vymění tři privatizační fondy za jeden vlídný úsměv či láskyplné pohlazení, a což není zároveň bytostí, které jsou k smíchu všechny řády, normy a předpisy a jejímž jediným cílem je ošidit a okrást druhé? Což není někým, kdo se chce nezištně účastnit veřejného života a dělat dobré věci pro své bližní, a což není zároveň někým, kdo plive na všechna základní pravidla lidského soužití?* (1997) [5, с. 45]. В. Гавел використовує риторичне питання, яке ставиться не з метою отримання відповіді, а з метою афористичного узагальнення загальновідомої або очевидної думки, наприклад, *...když vstupovala před rokem do života samostatná Česká republika, pro většinu z nás to byl spíš důvod k zamyšlení než k oslavám. Ptali jsme se sami sebe: co pro nás všechny – Čechy i Slováky – bude znamenat toto rozdělení našeho dosavadního domova? Co to bude znamenat pro střední Evropu? Máme to chápat jako úspěch našich reprezentací, nebo jako prohru v zápase o společný stát?* (1994) [5, с. 30]. Катафора «*před rokem*» повинна повернути аудиторію на 365 днів назад. За допомогою цих питань Президент Чеської Республіки ніби прокладав міцний місток між громадянами і Президентом. З питання *co pro nás všechny – Čechy i Slováky – bude znamenat toto rozdělení?* випливає передумова, що в минулому два народи об'єдналися в єдину країну.

За допомогою риторичного вигуку Вацлав Гавел прагне відтворити кульмінацію промов. Ексекламація передає різні емоції автора: здивування, захоплення, смутку, радості, наприклад: *...vždyt' jsme dodali Praze opět autoritu města, v němž se píše historie!; Kéž by tedy pokora, zájem o druhé, lidská*

odpovědnost, smysl pro spravedlnost a solidarita byly tím, co lze nazvat ideou českého státu! (2003) [5, с. 90].

Приклади **ораторських засобів заміщення** в політичних промовах є частими типами тропів і фігур, які виконують один з основних дидактичних принципів – наочність.

Одним із ораторських засобів заміщення є метафора – найуживаніший універсальний троп, побудований на основі вживання слів та висловів у переносному значенні [2, с. 328]. Для впливу на адресата в політичному дискурсі часто використовується політична метафора, яка робить текст простішим для сприйняття, цікавішим, привертає увагу адресата незвичайністю сполучень. Політична метафора – один із найсильніших засобів впливу на політичну свідомість суспільства. Вона слугує для зміни існуючої політичної картини світу в реципієнта, спонукає його до певних дій і формує в нього емоційний стан, потрібний адресанту [2, с. 122].

У новорічних промовах Вацлава Гавела багато ключових слів вживаються лише в метафоричному контексті. Різні дії влади і пропозиції опозиції нерідко метафорично номінуються як руйнування будинку-держави, традиційних цінностей, тих чи інших політичних і соціальних інститутів, наприклад, у 1991 році Президент сповістив громадян про зміну відносин у суспільстві метафорою: *Věděli jsme, že **dům**, který jsme zdědili, není v dobrém stavu; omítka tu a tam opadávala, střecha vypadala dost podezřele, měli jsme pochybnosti o leccem s dalším. Po roce průzkumných prací šokováni zjišťujeme, že veškeré potrubí je zrezivělé, trámy jsou shnilé, elektrika je v havarijním stavu a rekonstrukce, kterou jsme si naplánovali a na kterou jsme se těšili, bude trvat déle a bude nás stát podstatně víc, než jsme si zprvu mysleli. Zjišťujeme, že to, co se nám před rokem jevilo jen jako **zanedbaný dům, je v podstatě ruina*** (1991) [5, с. 7]. Сім'я – це будинок, який руйнується кожен день. Сьогодні вимкнуть електроенергію, завтра відвалиться тиньк, післязавтра – покрівля. Якщо його не будуть ремонтувати, він розвалиться. «Dům» – це «долистопадова» Чеська Республіка, яка була зруйнована радянським режимом та стала руїною.

Вацлав Гавел не вживає у своїх новорічних промовах метафоричні сполуки, наприклад: *Před rokem nás všechny spojovala radost z toho, že jsme prolomili **mříže totality** a osvobodili se, dnes jsme všichni trochu zneurotizováni tíhou svobody* (1991) [5, с. 8]. Незважаючи на повалення «решітки» тоталітарної системи, громадяни Чеської Республіки отримали примарну свободу, яка не має чіткої мети для майбутнього.

Оздоблювальні ораторські засоби служать для того, щоб надати тексту патетичності та естетизувати його. У своїх новорічних вітаннях перший чеський Президент найчастіше використовує парафраз інших текстів. В одному з інтерв'ю Гавел сказав, що величезного впливу на формування думок з дитинства має на нього «велетен» чеської історії – Ян Амос Коменський. Додаючи промовам ще більшої патріотичності і любові до джерел історії та сьогодення Чеської Республіки, Гавел у своїх

новорічних промовах перефразовує його. Наприклад: *Můj nejvýznačnější předchůdce zahájil svůj první projev citátem z Komenského. Dovolte mi, abych já svůj první projev ukončil vlastní parafrází téhož výroku: **Tvá vláda, lide, se k tobě navrátila!***» (1991) [5, с. 8]. «*Komenský kdysi napsal, že se **jako Evropané podobáme cestujícím na jediné velké lodi***» (2002) [5, с. 88]. Наприкінці новорічної промови у 1990 році Вацлав Гавел перефразував відому промову Мартіна Лютера Кінга: «I Have A Dream», яка була виголошена 28 серпня 1963 року з нагоди відомого Вашингтонського маршу щодо ліквідації расової дискримінації: ***Možná se ptáte, o jaké republice sním. Odpovím vám: o republice samostatné, svobodné, demokratické, o republice hospodářsky prosperující a zároveň sociálně spravedlivé, zkrátka o republice lidské, která slouží člověku a proto má naději, že i člověk poslouží jí. O republice všestranně vzdělaných lidí, protože bez nich nelze řešit žádný z našich problémů. Lidských, ekonomických, ekologických, sociálních i politických***» (1990) [5, с. 6]. У своїй промові Кінг захищав свободу, закликав до любові та толерантності і відмови від расової ненависті [6, с. 19]. Ця промова була найбільш близькою Вацлаву Гавелу та стала символом ненасильницької боротьби за справедливість у всьому суспільстві.

Синтаксична структура новорічних промов Вацлава Гавела відображає складність його думок та зв'язків, які він хоче висловити у своїх промовах. Важливу роль у новорічних промовах відіграють інтонація, акцент, використання довгих та поширених речень. Речення мають прямий порядок слів (логічно побудовані), наприклад: *Měli bychom daleko silněji chápat, že nejsme jen členy své rodiny, zaměstnanci či majiteli svého podniku, obyvateli své obce či svého města, příslušníky své profese, členy svého spolku či své strany a příslušníky svého národa, ale že jsme i obyvateli této Země a že osud každého z nás je ovlivňován celkovým osudem lidského rodu víc než kdy dosud, přičemž každý z nás je zároveň víc než kdy dosud za tento celkový osud spoluodpovědný* [5, с. 89].

У синтаксичному відношенні новорічні промови Вацлава Гавела характеризуються великою зв'язаністю, яка досягається різними видами зв'язку між реченнями, фрагментами речень, наприклад: *Idea lidských práv a snaha o vznik a upevňování demokratických institucí se sice úspěšně šíří světem, ale ruku v ruce s nimi se bohužel šíří i četné moderní zlořády jako diktatura reklamy a konzumu, bezduchá komerční kultura, televizní násilí či rostoucí nadvláda mediálních manipulátorů a vynálezců sloganů nad přemýšlivými politiky* (2000) [5, с. 88]. У цьому прикладі наведено складнопідрядне речення з підрядними з'ясувальними з використанням сполучникового та безсполучникового зв'язку. Такі речення мають апелятивний, стверджувальний характер, посилюють емоційний потенціал тексту та надають йому динамічності і більшої експресивності.

У новорічних промовах Вацлава Гавела частотними є питальні та умовні речення. При цьому питальні речення можуть уживатися як риторичні запитання, що не передбачають відповіді, наприклад: *Jsm*

zaplaveni miliony, ba miliardami informací, ale jak hledat mezi nimi pravdu, pravdu vskutku životně důležitou, pravdu orientující, pravdu, o níž lze opřít vlastní život i práci? Jak rozumět tomu, že stále víc víme o nejvnitřnějším ustrojení hmoty i člověka a stále méně se chováme tak, aby lidský život měl duši, smysl, cíl a aby vůbec byl v budoucnosti možný? (2001) [5, с. 90]. В іншому випадку на поставлене питання Президент може відповідати відразу, даючи адресатові зрозуміти, що вони є одностудіями: *Vážení přátelé, co tedy vlastně dosvědčuje, že dobrý potencial naší společnosti žije a umí se projevit? Kdo to svým počínáním dokazuje? Jsou to například mnozí naši vojáci...Jsou to ti policisté, státní zástupci a soudci...Jsou to samozřejmě učitelé, lékaři, zdravotní sestry, vědci a výzkumníci...* (2001) [5, с. 91]. Щодо умовних речень, то вони спираються на систему аргументації і мають у такому контексті модальне значення: *Kdybych měl velmi stručně charakterizovat situaci světa, jehož jsme dnes – at' chceme či nechceme – nedílnou součástí, pak bych řekl, že je opravdu varovná* (2000) [5, с. 88]. Частотне використання дієслів модальності в новорічних промовах пояснюється їхньою спроможністю подавати висловлювання як обґрунтоване, необхідне, можливе і регулювати модальність усього висловлювання, готуючи свідомість адресата і сигналізуючи про наміри, побажання, вимоги Президента.

У новорічних промовах Вацлава Гавела середня довжина речення становить близько 30 слів, і це речення, як правило, містить кілька підрядних речень, наприклад: *Denně se vyjevují nové problémy a denně se ukazuje, jak jsou navzájem propojeny, jak zdlouhavé je jejich řešení a jak těžko se hledá nejlepší pořadí, v němž by se měly řešit* (1991) [5, с. 7].

Кількість речень у складному реченні часто коливається, в середньому в межах від чотирьох до дев'яти. Довжина речень визначається використанням у них вставних слів та конструкцій. Частотність вставних конструкцій у текстах доволі висока, що порушує стрункість тексту і перешкоджає слухачам сприймати його. Вставні конструкції є надлишковими, насамперед, тоді, коли з'являються в реченні декілька разів. Їх відсутність у реченні ніяк не вплинула б на зміст промови, наприклад, *Tisíckrát jsem přemýšlel a tisíckrát sám sebe z tohoto hlediska zkoumal a vždycky jsem nakonec – k radosti jedněch a k překvapení jiných – dospěl k přesvědčení, že její prapůvod, zjednodušeně řečeno, je metafyzický* (1995) [5, с. 35].

Особливість синтаксису текстів новорічних промов Вацлава Гавела – розгорнутість синтаксичних конструкцій (адже превалюють складнопідрядні речення); дієприкметникові звороти, які дозволяють уникнути нагромодження підрядних речень, наявність надлишкових вставних конструкцій.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, синтаксично-стилістичний аналіз текстів новорічних промов засвідчує, що в них використана велика кількість стилістичних, синтаксичних засобів та прийомів. Вони є корисними, оскільки роблять промову більш сприйнятною та зрозумілою для аудиторії. Коли текст новорічної промови побудований з використанням тропів, то інформація, яку прагне донести

до слухачів промовець, легше проходить фільтри аудиторії та краще запам'ятовується. Крім того, вдало підібрані художньо-стилістичні фігури надають мові новорічного тексту вишуканості, багатства, динамізму, колоритності та експресивності. З цією метою доречним є влучне використання метафор, метафоричних сполук, депрекації, парафразу, риторичних запитань та ін.

Перспективний напрям цього дослідження – розгляд лексико-фразеологічних особливостей чеського політичного дискурсу, зокрема термінології, запозичених слів, неологізмів, цитування та вживання усталених словесних компонентів.

Список використаної літератури

1. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько: за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
2. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М. : Флинта, Наука, 2006. – 256 с.
3. Hartmannová V. Jazykové rozbory / V. Hartmannová. – Olomouc : FIN, 1993. – 200 p.
4. Hauser P. Základy skladby češtiny / P. Hauser. – Brno : Masarykova univerzita, 2003. – 108 p.
5. Havel V. Projevy a jiné texty / V. Havel. – Praha : Torst, 1999. – 100 p.
6. King M. L. Odkaz naděje. Vybrané články a projevy / M. L. King. – Praha : SLON, 2012. – 231 p.
7. Lotko E. Kapitoly ze současné rétoriky / E. Lotko. – Olomouc : FF UP, 2004. – 128 p.

Евланова Александра. Публичные речи Вацлава Гавела: синтактико-стилистический аспект (на материале новогодних речей). Стаття посвящена синтактико-стилистическому аспекту публичных речей первого Президента Чешской Республики – Вацлава Гавела на материале новогодних речей с 1990 по 2003 год. Внимание сосредоточено на средствах выражения экспрессивности в новогодних речах В. Гавела, в которых зафиксированы метафоры, депрекация, риторические вопросы, не прямые ссылки на произведения известных чешских деятелей (Я. А. Коменского) и т.п. Среди особенностей синтаксиса следует упомянуть развернутость синтаксических конструкций, преобладание сложноподчиненных предложений, многочисленных оборотов, которые позволяют избегать нагромождения придаточных предложений. Определение характерных черт речи политика мирового масштаба дает возможность исследовать особенности индивидуального использования языка.

Ключевые слова: публичное выступление, политический дискурс, языковые средства, новогодние речи, синтактико-стилистический аспект.

Ievlanova Oleksandra. Public Speeches of Vaclav Havel: Syntactic and Stylistic Aspects (Case Study of the President's New Year Speeches). The article deals with the syntactic and stylistic analysis of public speeches of the first President of Czech Republic Vaclav Havel, in particular his New Year speeches within the period of 1990-2003. The emphasis is laid on the stylistic devices and expressive means used by V. Havel in his New Year speeches, among which the most frequently used are metaphors, rhetorical questions, allusions (indirect references to the works of famous Czech personalities like J. A. Komensky) etc. The article also reveals the peculiar features of the syntax of President's speeches. The findings of the study indicate to high extensiveness of syntactical constructions used in them with dominance of complex sentences, numerous constructions, which permit to avoid a great

quantity of complex sentences. The results of the research determining the speech syntactic and stylistic characteristics of the worldwide known politician offer new opportunities to explore the peculiarities of an individual language use in the political discourse.

Key words: public speech, political discourse, linguistic devices, the New Year speeches, syntactic and stylistic aspect.

Стаття надійшла до редколегії 23.02.2016